

MATEI CĂLINESCU: THINKING THE IDEOLOGIES**Marian Victor Buciu, Prof., PhD, University of Craiova**

Abstract: It is a chapter which presents positions towards the ideologies of the XXth century, included in the volume Matei Calinescu, the individualist relativist.

I analyse a case of identity transformation (relativist-individualist) through existence, during the communist system in Popular (Socialist) Republic of Romania and during the exile in the United States of America.

Keywords: Matei Călinescu, ideologies, identity, exile, socialism, legionarism, communism, nationalism, democracy.

Despre zona ideologică

Linia luminoasă a ideologiei „noastre”, plurale, nu și pluraliste, era ferm trasată, în scrisul spiritului lipsit de spirit al vremii totalitarismului stângist și evident stângaci. După această linie se îndreaptă totul. E a socialismului prezis științific și obiectiv. Subiectivitatea, se reamintește ori de câte ori e cazul, rămâne o vinovată rătăcire. Abia prin ideologia dreptății istorice absolute ori eterne consecvența ajunge reală. De aflat, aici, în *Aspecte literare*, 1965, la M. Beniuc. *J'apelle vrai ce qui continue*, iată franțuzeasca apoftegmă. Cu aceeași mentalitate înnoită, la Nina Cassian se dezvăluie, pasămite, luciditatea, care permite emoția. Criticul are uneori și un curaj desfășurat pe jumătate, ca acela de a spune cum le-a căzut „Dogmaticilor de toate felurile” imaginația critică impresionistă a lui G. Călinescu. Există un soi de parțialitate și în totalitarism.

Există și în cartea de studii și cronici din 1965 o obsesie extensivă a ideii, care ar compensa oarecum reducția ideologică. Iată câteva cazuri. *Jurnalul unui scriitor* al lui F. M. Dostoievski e luat drept publicistică de idei. Dar monoideologia veghează conștiința scrisului critic. Proză de idei, polemică (polemica fiind în context cu osebite prizoniera ideologiei), scrie G. Călinescu. Există, la N. Labiş și, de fapt, la toată generația sa literară, „mari idei”. Știm ce idei. Cum înțelegem la ce se referă „poezia de idei” a Ninei Cassian din *Sărbătorile zilnice*. La N. Stănescu „sentimentul fuzionează cu ideea”, amândouă deloc escapiste în raporturile cu ideologicul. Într-un vers citim: „am o idee din ce în ce mai bună despre viață”. E observată „ideea (...) pasională și imaginativă” la Cezar Baltag. Dar observația și nu ideile, iată „forța” lui La Bruyère, constată în mica sinteză terminologică, unde prioritate are clasicismul european (1971).

Ideologia este evident reconfigurată de gândirea sa în *Cinci fețe ale Modernității*. Esteticul nu mai rămâne aici slujbașul oprimat al ei, deși ideologia țintește să și-l supună și pe acesta: „valoarea estetică nu este niciodată în întregime determinată de ideologie; valoarea estetică își merită numele doar în măsura în care transcende ideologia”. Frustrată, ideologia capătă travestire estetică, înșelând necunoscătorii de artă adevărată. *Kitsch*-ul ajunge „distracție ideologică”, iar nu estetică. Alteori, ideologia ia tot drept ideologie artisticul ori creativitatea. Neomarxistul Habermas respinge postmodernismul ca *ideologie*

(neo)conservatoare. E drept că și postmodernismul acuză ideologicul din modernism, de la baza căruia dezvăluie „mari basme ideologice”.

Implodând comunismul de focar sovietic, care fusese nevoit să tolereze și naționalismele, M. Călinescu nu mai reduce ideologia la politică. De acum o extinde la gândirea însăși. Ideologia devine constrângerea, chiar blocarea, produsă din exterior, a gândirii. Însă ne întrebăm dacă numai din exterior. În dialogul purtat cu N. Manolescu, în *România literară*, nr. 22, 2004, M. Călinescu sugerează constrângerea și blocajul, numind direct „izolarea” drept sursă a ideologiilor. Rectific: a multi-ideologiilor, aş spune, întrucât mie mi s-a părut mai adecvat să vorbim de monoideologie în comunism, oricât de nuanțat am judeca. Dar și M. Călinescu admite pluralismul ideologic, atunci când spune că „ideologiile nu sunt numai politice, sunt de toate felurile”. Numai că le vede pe toate ca distrugătoare, de aceea el se pronunță contra ideologiilor. Iată înțelegerea sa: „eu aş defini ideologia prin ceea ce te face să nu poți gândi anumite lucruri”. N. Manolescu se grăbește să localizeze obstacolul în gândirea căzută în dificultate, în deplină neputință, lipsită în fond de propria sa putere: „Deci nu atât ceea ce gândești, cât ceea ce nu poți gândi...”. Iar M. Călinescu, la fel de prompt, confirmă: „Exact.” Dar poți să gândești, de fapt, viciat, vicios, de bine și, să zicem, mai ales de rău. E doar un paradox: ideologia ca neputință de a gândi. Atâta timp cât nu există putință lipsită de dificultăți a gândirii, ideologiile fie nu pot fi stăvilite (decât prin oprirea în fața neputinței de a gândi, dacă există această luciditate!), fie timorează îndrăzneala gândirii, din precauția de a nu o conduce într-un impas.

În aceeași convorbire, N. Manolescu și M. Călinescu admit că generația lor înțelegea, în contextul comunist, într-un mod restrictiv libertatea. Iar contextul comunist devine amintit aproape invariabil ca normă comprehensivă, ceea ce nu se poate perpetua dincolo de generația care supraviețuia în acel timp. Ei recunosc faptul că generația lor era (de)formată în comunism, ceea ce nu se întâmpla(se) cu generația anterioară. E numit A. Marino, un decepționat de scrisul *întors* ideologic în epocă al lui G. Călinescu. Ideologia a oprit, ca atare, gândirea firească, ceea ce era mai ușor pentru tineri, dar greu pentru maturi. Mai simplu se educă decât se reeducă. Învățul pare firesc, dezvățul nefiresc.

Problema mentalității nu este de fapt una de generație intelectuală sau creatoare, ci de grup și chiar individuală. Paul Georgescu, „sprijinitor al tinerilor”, trecea pentru ei drept educatorul model. Adrian Marino era nereeducatul. Dar de ce mai maturul G. Călinescu ajunsese model de educator complice al ideologiei negândirii? Explicația nu e deci generațională, nici pentru tinerii ca M. Călinescu și N. Manolescu, doi dintre cei ușor integrați în sistem (integrare acceptată în felul său, după deceniul de pușcărie, și de Marino), mai mult *insiders* decât *outsiders*, în vreme ce alții refuzaseră integrarea, cu prețul ratării și al morții. Explicația rămâne așadar relativă la grup, cu o bază totuși individuală. De gândit de la caz la caz. Sau de la caz la necaz. Și (i)raționalitatea procesului ajunge greu de gândit și de clasat. G. Călinescu este (ne)urmat în acest mod extrem de contradictoriu: „model” (moral, profesional etc.), de o parte, „rușine”, de cealaltă parte, constată N. Manolescu în dialog. Dar admit cei doi convorbiriști, acum, formarea lor exclusiv în comunism? Nu. O reeducare s-a petrecut și cu ei. Nu cu totul necondiționată. Nu pe aceeași durată continuată, pentru că unul a rămas în patria comunistă, iar altul s-a exilat. Iar dacă excludem educarea, cu natura ei inocentă, și

admitem reeducarea, cazul este evident individual și nu generațional. Ceea ce trebuie să ne intereseze sunt diferențele, adică numai atât cât poate fi taxat drept ireductibil.

Se poate înțelege că, dincolo de tăria sau slăbiciunea proprie, vârsta biologică și psihologică are și ea un rol. Maturii se puteau împotrivi. Și cei care s-au grăbit să o facă au fost pedepsiți. „Exemplar”, educațional, înfricoșător pentru (cei mai mulți) tineri. Alt element care a contat era ce se pierdea (social, profesional etc.), real sau virtual. Sau: ce motiva, în chip de câștig, rezistența. Rezistența deschisă s-a dovedit una cu un mare risc, cea disimulată s-a impus, întreținută chiar de taberele în conflict. Un conflict, fie și antagonic, care putea fi perceput și ca neantagonic.

Lui N. Manolescu i se părea seducător G. Călinescu pentru că încă „Vorbea pe limba lui.” Judecând după sumedenia de articole marcate de monoideologia roșie, el utiliza o limbă falacios (a)mestecată, diferită de aceea anterioară momentului. Chiar dacă limba lui nu era de lemn, ea avea și vase lemnoase, făcute să comunice cu cele liber(ien)e, de o suplețe limitată, (auto)cenzurată.

Dialogiștii își recunosc fascinația pentru G. Călinescu (N. Manolescu), respectiv pentru T. Vianu (M. Călinescu). O admirație care este estetică, profesională, la N. Manolescu: G. Călinescu gândea inimitabil, seducător. Sau care este morală, la M. Călinescu, pentru T. Vianu, considerat în emigrație colaboraționist, rupt de trecutul necomunist. Ceea ce ucenicul admirator infirmă. Ce afirmă el este datoria de a fi recunoscător lui Vianu, fără nici un calcul: „Eu cred că, dacă avem o datorie pentru cineva, trebuie s-o recunoaștem. Indiferent de ce zic alții.” Dincolo de datorie (morală), există adevărul, și el, mai ales el, moral. Certitudinea care i-a motivat lui M. Călinescu exilul. Datoria adevărată este așadar aceea de a fi de partea adevărului, mai ales când acest lucru devine posibil. Urmările nu sunt niciodată tratate cu indiferență. Experiența istorică atât de apăsătoare și complicată a dat o nouă cale relativismului, laxității de judecată și de faptă. N. Manolescu privește și acum la fețele proteicului, nu-i așa?, Crohmălniceanu: ideologică, realist-socialistă, și estetică: „Ceea ce a scris de exemplu în ediția a II-a a *Literaturii române între cele două războaie* despre Ion Barbu este până la ora actuală cel mai bun lucru scris la noi.”

M. Călinescu își recunoaște sinuozitățile de gândire, înțelegere, emoție, de după 1989, când autocenzura poate fi practică numai în interes pur personal. Premisa, tot traseul spre concluzie ar fi că nimeni nu spune tot. „Problema este, de fapt, mult mai complicată și mai delicată. Au existat, firește, și pentru mine fluctuații. Am avut momente de mahnire chiar în perioada Revoluției, în decembrie '89, urmate de alte momente de dezamăgire și – chiar – rușine. Mi-am dat foarte curând seama că revoluția populară – care probabil că s-a produs într-un mod mai mult sau mai puțin spontan, într-un context general în care toate țările est-europene abandonau comunismul – a fost manipulată, ducând doar la o schimbare peste noapte a retoricii și a declarațiilor foștilor nomenclaturiști de rangul doi, cei care au devenit, de fapt, conducătorii României actuale. Dar nu aș vrea să insist asupra acestei chestiuni.” (în *Cuvântul*, nr. 7, 2006.) În jurnal și memorii, el și-a decamuflet și ocolișurile anterioare, din România și chiar din America. Nu pentru denudare pură și simplă, ci pentru (propria) interpretare. De urmărit și aceasta, pentru cititorul său. Măhnit, dezamăgit și rușinat, așa își fixează acum (2006) stările produse de cvasi-restaurație în postcomunismul românesc. Cu

referire la anii de început, când se lăsase amăgit de dorințe politice pro-monarhiste. Spera în ele, alternându-le cu disperarea, într-un sens cât mai larg. Simte, cum recunoaște, și rușine. „Chiar” rușine. Ceea ce pare a fi surprinzător întâi pentru el însuși. Rușinea este recunoscută a fi din sfera moralei religioase tradiționale, ar spune mulți, între care și creștinul oarecum „militant” V. Nemoianu. M. Călinescu o notează într-un mod, să-i spun, extracontextual. Ne îngăduie să o luăm în sensul general și, nu mai puțin, adânc, sau, mai curând, cuprinzător. Amăgitul este, pe deasupra a tot, lucid. A înțeles jocul de poveste cu Păcală al noilor politicieni trecuți dinapoi la cârmă. Este un amăgit voluntar, cu metodă și autocontrol, dublat de un mag sau superstițios care-și arogă un rol secret de (de)terminator. În această condiție exclude, teoretic și practic, posibilitatea și, automat, realitatea manipulării, dorind ca politicianii, nou veniți peste o singură zi, și deopotrivă cetățenii țării să (re)facă istoria firească și legitimă. Fie și numai, poate, printr-o inocență politică și civică, proprii unei așteptate și dorite reînțemeieri istorice. Puterea nu s-a cedat, ea doar s-a transferat, pentru că numai așa funcționează de fapt, mai rar de drept. Există transferări benefice ori malefice, ultimele primind opoziția unor intervenții și ajustări, tot în cadrul jocului impur și dur din spațiul civic și politic. Lui M. Călinescu, asemenea atâtor altora, nu i-a rămas decât să-și recunoască propria înșelare. Provine ea din ideologia înțeleasă ca blocaj al gândirii? De data aceasta impus personal... Zona ideologică îi apare mult mai mare decât se acceptă. E zona de necunoaștere, neînțelegere, carentă în mod profund de inteligență.

Spre naționalismul (auto)critic

Naționalismul este pus, pentru a fi lămurit, într-o paranteză, în interviul din *Cuvântul*, nr. 7, 2006. „(Naționalismul reprezintă, de fapt, una dintre căile modernizării sau ale pseudomodernizării, pentru că naționalismul extrem poate duce la diferite forme de pseudomodernizare – ca și marxismul și comunismul. Comunismul, în fond, odată instalat la putere, a urmărit ajungerea din urmă a Occidentului, efectul final fiind unul de pseudomodernizare. Putem observa foarte bine consecințele acestui fenomen, circulând cu trenul prin România: pe marginea liniilor ferate se înșiruie ceea ce eu numesc <cadavre industriale>, enorme ca niște schelete de dinozauri, iar printre ele unele apariții mai recente, mai colorate, ale unor industrii cu adevărat moderne, dar încă minuscule.)” De fapt, comunismul, care s-a dorit internațional(ist), s-a dovedit un universalism fals, amăgitor, utopic chiar în realitate. Marea eroare a comunismului e sociologică: privilegierea clasei muncitoare, care nu era (sau nu părea) mulțumită cu condiția firească de colaborare. A cerut puterea, indirect, nu tocmai prin exponenții legitimi ai ei, fiind depășită în aptitudinea de a deține cu adevărat puterea. Și-a angajat țărănimea și intelectualitatea, răsturnând patronatul, alterând și în acest fel distrugând proprietatea. Scopul (industrializarea, modernizarea „multilaterală”) a ignorat, mai mult decât a nesocotit, mijloacele. Machiavelism iluzoriu, catastrofal. Refuzându-și colaborarea în capitalism, n-a primit o reală colaborare în comunism, iar de suplini, ideologic și practic, i-a fost posibil în parte și cu sacrificări dezumanizante. Centralismul patronal cu proprietate incertă și discreționară nu putea produce modernizarea, în primul rând, economică. Muncitorii și investitorii, cu roluri diferențiate, au de compatibilizat efecte finaliste și nu de disputat cauzalități (contra)productive.

Nonconformismul de tip comunist la mersul comprehensiv al istoriei a fost plătit prin autonegație involuntară. Comunismul nu a putut fi salvat nici de naționalism. Era deja o autonegare de sine esențială. Neavând universalitate reală, fiind un tot sau într-un tot artificial, internaționalismul a apelat cu disperare și aparent idealism la naționalism, sărind din lac în puț. M. Călinescu, relativistul, dă, se pare, o mică șansă și naționalismului. Se pare că celui care nu-și vinde doctrina altor ideologii, celui va să zică autonom, care se impune lucid și nu narcisist ori, mai rău, irațional. Naționalismului (auto)critic, ar fi chiar necesar, chiar în context globalist ori mondialist. Argumentul lui e că marile puteri sunt mondialist-naționaliste. E o constatare, nu un elogiu, la M. Călinescu.

O înțelegere comunistă a democrației burgheze

În anii '60, ani românești, și el devine un vajnic recuperator al zisei *moștenirii literare* în grilă politico-sociologică, marxist-leninistă, antiburgheză și anticapitalistă. Și rămâne chiar bine înregimentat, un veritabil supus în postura de istoric și critic literar. Perfect echipat, potrivit în rol și în echipă. În marș, în demers de clasă, muncitoresc. Marcat de trădarea originilor, pe lângă falsificarea realității. Infernul indexat era atunci cel burghez. Raiul, deja pogorât, avea față comunistă. Din literatură, recuperabil rămânea tot ce fusese reprobare a trecutului, eventual aderență la viitorul, și el, potrivit.

Poezia lui Minulescu se mai păstrează „ca reacție față de urâtul vieții cotidiene burgheze”, ca „reacție de apărare în fața <civilizației> (de tip capitalist)” (*Aspecte literare*, 1965). Socialul apare ca bază și baliză a literarului. „Ceea ce e mai valoros în poezia minulesciană ține în bună măsură de latura ei umoristic-lirică, formă indirectă a unei critici a convențiilor burgheze. (...) Care e factorul declanșator al acestui râs? Confuzia de valori a lumii burgheze.” Secretul lui Minulescu, spune viitorul hermeneut al enigmelor lecturii, s-ar ascunde în ignorarea ridicolului.

Proza (non)fictivă a lui Arghezi ar fi critică numai în măsura excluderii politicului și socialului, cu totul dezumanizate, din capitalismul românesc, nicidecum niște tare umane ale lumii, vieții, societății niciodată intangibile. Racilele de sistem, localizate punctual, ar figura sistemul în totalitate. „Ironiei acide a pamfletarului (Arghezi) nu-i scapă nici politicianismul corupt, nici farsa alegerilor <democratice>, nici <obiceiul partidelor politice> (trec peste citat, n. m.), nici stupiditatea satisfăcută a burghezului.” Chiar parțialitatea exprimă totalitatea. În *Țara de Kutty*, apar „realități sociale dureroase din România burghezo-moșierească”. Nimic bun nu existase în sistemul juridic, cartea condamnând „Justiția burgheză, cu nesfârșitele și oțioasele controverse juridice, menite adeseori să nege evidența...”. Ca să nu existe vreo ezitare, comentatorul, acum nemarcat de relativism, cu teama interpretării într-un sens exclus, notează că în opera recuperabilă pentru urmași „orânduirea burgheză apare (...) ca o <orânduire de putregai, de păături și teancuri de puroaie stratificate>”. Găsise citatul trebuitor. Dar era Arghezi un critic integral și excomunicator al lumii burgheze și un profet al celei proletare? Interpretarea dorită în acest sens mergea. De ajutor întăritor pentru comentator ajunge, evident, oportunismul lui Arghezi, aderent conjunctural, relativ abundent, la „socialismul” de tip rusesc-sovietic. „Orașul

pitoresc de altădată (dar și mizer, lipsit de lucrări edilitare etc.) s-a schimbat fundamental în socialism”, văd cu aceeași ochi buni scriitorul și criticul.

La Camil Petrescu, în *Ultima noapte de dragoste...*, temele acoperitoare sunt socialul și juridicul, date de gol de către romancierul implicat, chipurile, asemenea unui pamfletar, sau făcând ficțiune la modul realist-critic cel mai exacerbat. Indistincția autor-narator era exclusă în pseudo-critica monoidelologică. Romanul și romancierul câștigă, potrivit acestei lecturi previzibile, de obicei mistificatoare, „procesul intentat stilului de viață al burgheziei”. Ella este îndeosebi odioasa burgheză, o aderentă la valorile acelei clase condamnate. O sclavă, așadar, a revolutului sistem. M. Călinescu, jucând ca exponent al noului sistem, face și el gestul de a-l corecta pe, altfel foarte admiratul, G. Călinescu, cu o distincție care evidențiază inaderența pasivă, timidă, de luat în seamă, dar insuficientă, în raport cu inaderența activă, la sistem. Împotrivirea rămâne baza, ea ajunge să fie căutată, pe ea se așează recuperarea literaturii, adresată aproape exclusiv epocii anterioare, dar operațională pentru întregul trecut. Așadar, suntem lămurii, Camil Petrescu nu este un inadapabil doar ca blândul și sentimentalul Brătescu-Voinești la lumea burgheză, el se revoltă, chiar dacă doar într-un fel individualist. Crohmălniceanu a ajuns criticul de tip nou care pricepe „imposibilitatea de <realizare> a intelectualului în societatea burgheză...”, cu care polemizează eroul revoltat, vinovat doar că nu s-a înscris într-un grup adecvat.

În *Scrinul negru*, autorul (și numai autorul, naratorul încapă cel mult în acesta) „studiază un caz, destul de frecvent în lumea burgheză, de ratare prin succes”! Curios paradox. Nimic nu arată a fi în ordine în lumea burgheză. Firește, în afara insuccesului, care generează revolta. Ideologia de clasă pro-proletară, antiindividualistă, îl călăuzește pe comentatorul recuperator de literatură să constate satisfăcut că în acest roman „filonul comic e și el foarte bogat (înfățișarea aristocrației în decrepitudine după instaurarea regimului socialist)”. Criticul aplaudă deodată cu autorul, cel așa zis drept în perspectivă istorică, „protipendada în zdrențe”, numită o „faună de inadaptați ridicoli”. Ei ar merita condamnarea și executarea, tot pasămite de istorie impuse. Pentru că, după ce că sunt ceea ce sunt, cât și cum mai sunt, vai, „resping ideea că vremurile revoluționare ar fi mai mult decât un accident istoric de scurtă durată...”. Și, cu toate că li se întinde o omenească mână, ei, ajunși o „faună”, nici nu se lasă reeducați. Li s-ar potrivi, ca atare, zdrobirea, începând cu latura mentală. „Nimic nu se schimbă în felul de a gândi al foștilor aristocrați...”. Continuitatea lor n-ar fi bună. Aداug, pentru că în volum e citat în franceză un aforism care spune chiar că numai ceea ce continuă e bun.

Surlașul poetic comunist M. Beniuc, „Romanticul tumultuos și aspru”, exprimă durerea izolării în „vechea lume a exploatării și nedreptății” și, astfel, nu ratează refuzul dur al orânduirii răului și amăgirii dezamăgitoare a omului. Pretinzându-se liber să aplice tezele ideologiei „socialiste” la literatura de dinainte de regimul impus prin lupta de clasă, comentatorul nu uită de cenzură, evident de cea burgheză, înfruntată de M. R. Paraschivescu.

Și e destul. Nu mai înseamnă prea mult faptul că inocentă nu era nici reamintirea stupidei suficiențe burgheze la G. Flaubert, indirect de pe poziții comuniste, *quand même!*

Un fel de socio-comunism

Potrivit lui M. Călinescu, nu încapе îndoială că Blaga devine socialist. „Adeziunea față de socialism, formulată în termeni categorici (ne referim la articolul *Profil de epocă*, apărut în 1960, în *Contemporanul*), a fost rezultatul firesc al unei profunde dezbateri interioare. Procesul acesta de confruntare, de abandonare a unor vechi concepții, și de treptată deschidere față de valori și idealuri înnoitoare, se poate urmări în volumul *Poezii*.” (*Aspecte literare*, 1965) Blaga se lăsase reeducat, deopotrivă omul și poetul!? Mai simplu este de demonstrat adeziunea la „socialism” a poetului G. Bacovia, apropiat de „mișcarea muncitorească”, solidar „cu cei dezmoșteniți, cu cei care suferă, cu estropiații, în plan moral și biologic, ai unei lumi strâmb alcătuite”. Criticul nu ratează citarea versurilor centrate pe sintagma „hidos burghez”. În modul cel mai nuanțat, pe acea linie de plutire ideologică, constată că relația cu „mișcarea socialistă” n-a fost decât una „sentimentală”. Aderarea la religia politică – așa cum se spune – a comunismului ajunge deservită prin *Cogito*: „Mi-am realizat/ Toate profețiile/ Politice./ Sunt fericit.” Comentariu la obiect: „Cuvinte simple, de firească adeziune...”. Socialismul lui Vianu, „nobil crez”, e dezvăluit în totul: etică, civilizație, cultură de masă, conștiința muncii, optimism, umanism socialist.

Sau comunist?! Socialismul este doar o prefigurare a comunismului, în care se lasă integrat pe cât de tacit, pe atât de confuz. M. R. Paraschivescu e comunist din ilegalitate, oricare vers al său primește adeziunea criticului, iar M. Beniuc, după ce înainte se luptase cu „forțele întinericului”, slobozește „Cântecul bărbătesc și năvalnic al prezentului socialist...”, exprimă adânc „condiția umană comunistă”, sigur că „omul comunist” va birui „teama în fața extincției”! Geo Dumitrescu este și el „poet comunist”, „revoluționar”. „În versurile lui Geo Dumitrescu – în cele mai bune, care sunt majoritare – trăiește lumea civilizației socialiste contemporane.” El calcă pe „drumul luptei revoluționare”, compune un „imn al ethosului comunist”. Scrie poetul: „comunismul e atunci/ când omul devine om” (*Omul va fi om*). Nina Cassian îmbrățișează și ea senzual ideologia comunistă: „cităm în întregime frumoasa poezie *Portret de comunist*.” O întovărășește Veronica Porumbacu, atunci când depune „o elocventă mărturie lirică asupra destinului femeii în socialism”. Teroarea atotprezentă era ascunsă, iar a vorbi despre ea era ca și cum s-ar aminti de funie în casa spânzuratului. Vigilent cu derapajele, criticul citează astfel, cu reproș pentru „alegorismul ostentativ”, din Nina Cassian: „Buldogul Teroarei”. În schimb, de pe aceeași baricadă, el îl aprobă pe M. R. Paraschivescu, pentru că „predică insubordonarea față de legi”. Evident, nu față de cele ale regimului comunist. (Iată și diferența: în SUA, supremația legii va identifica țara însăși, fapt notat în micul și densul său jurnal.)

Și N. Labiș, revoluționar, „romantic”, are „revelația sensului comunist al existenței”. *Lupta cu inerția* exprimă „adeziunea pasionată la valorile ethosului comunist”, „împotriva influențelor burgheze și a reminiscentelor crepusculare”, „Puterea regeneratoare a idealului comunist”. De la N. Stănescu, pentru a ne face o idee clară, criticul oferă o decupare din poezia *Cântec despre cea mai înaltă idee*: „Păstrez doar sentimentul dens/ al comunismului strălucitor de dens,/ al celei mai înalte idei,/ al flăcării iscate din scânteii,/ ce mistuie trecutul din temei.” Două cuvinte și din Cezar Baltag: „bărbăție comunistă”. Pe el criticul îl vrea încă și mai bărbat, și mai comunist: „*Apusul capitalismului* rămâne o compunere cuminte, banală,

nu lipsită de o anume eleganță chiar, deși exterioară și artificială”. A. Păunescu îi apare tare pe linia impusă, este „viguros și amplu”. Viersuiește și Ana Blandiana: „Ah, urăsc, urăsc c-o ură de clasă” (*Spital*). Dar poate fi bolnav un comunist? Blandiana răspunde partinic: „Eu sunt comunist – trebuie să fie-o confuzie,/ Desigur din greșeală stau în acest pat de spital...”. Așa cum se cere, judecă aici cronicarul literar: „Preocuparea de a restitui liric, sub multitudinea ei de înfățișări, actualitatea socialistă este prezentă în întregul volum.” Ceea ce criticul, cronicarul, activând în socio-comunismul în curs, constată sânguincios și la debutanta Gabriela Melinescu.

(Dez)vrăjiri din marxism și comunism

Am constatat că memorialistul notează cum politicul era evitat, întrebându-mă cât și ce ar trebui înțeles din asta, pe lângă ce a făcut într-adevăr. Apoi, pretinde că marxism-leninismul era disprețuit în fapt, iar faptul era de natură să apere conștiințelor „sănătatea mentală”. Iată ceva care, de-ar fi fost posibil și real, mă gândesc că ar fi înlăturat duplicitatea ori complicitatea la sistem și ar fi distrus motivația exilării. Și mă mai întreb dacă M. Călinescu este sau nu marxist, până târziu, la vremea amintirilor. Încep prin a însemna că un fel de marxism este declarat de el ca fiind încă și acum onorabil, acela occidental. Prin exemplele de marxiști români (și evrei, sau evrei români), onorabilitatea marxismului ajunge fără pată. (Doar 1 sau 2 la sută, va spune despre marxiștii universitari americani, sunt și inteligenți. Inteligenți, nu etici.) Îl putem crede pe deplin atunci când susține că nu era primitiv, ci occidental, în comunismul românesc stalinist, marxismul lui Ov. S. Crohmălniceanu și Paul Cornea, cu totul occidental și prin nimic primitiv? El însuși marxist, prin acceptarea coruperii fatale în sistem, cum motivează, M. Călinescu rememorează că a derapat progresiv: „eu mă îndepărtam de orice tip de marxism, fie el convingere, semi-convingere sau mască”. Cerându-i-se la universitatea americană din Bloomington să facă un curs apropiat problematic de marxism, notează în jurnal, devine traumatizat de această ironie a sortii, deși – ori poate pentru că – știe că acel curs e cerut de tinerii intelectuali anti-sistem. Cam anarhiști, la o adică. E iritat de observația incorectă a lui A. Soljenițan că intelectualitatea americană rămâne majoritar marxistă. Dar exilatul, predând acel curs, e sau nu e marxist, iată întrebarea. Cum e corect să-l calificăm, dincolo de ce-ar fi spus Soljenițan. Nu e, în cel mai bun caz, ușor de decis. El însuși rămâne și la acest punct indecis ori relativizant, deși nu o mai recunoaște. Dar acuză marxismul unui coleg, tot universitar, român: „Dincolo de exagerările retorice, anticomunismul lui F. (oiaș) nu e altceva decât un marxism întors pe dos.” (22 apr. 1980) Dincolo de faptul că Foiaș vede fără dubiu, cum înțelege diaristul, un reușit complot comunist antioccidental, rămâne marxismul. Descalificabil.

În *Cinci fețe ale Modernității*, marxismul ajunge să fie văzut în conflict ireconciliabil cu avangarda, *il decadentismo* (decadentismul italian), *kitsch*-ului care atacă umilitor clasa muncitoare și, în fine, postmodernismului. Dar, desigur, marxismul rămâne favorabil culturii de masă – în mod real silnică. Și totuși, criticii neomarxiști sunt dispuși la orice alianțe. M. Călinescu crede că și neomarxismul și „conservatorismul” sunt ideologice și *esteticiste* (cuvântul îi aparține) deopotrivă.

Comunismul, își amintește în memorii, a mutilat prin sărăcire omenescul și a redus perceperea realității ori imaginația. Mobilul a fost (anti!)politic, dar politicul, oricum ar fi el, face destinul, brutal sau fatal. Comunismul politic este recunoscut și de M. Călinescu drept „religie a puterii”, putere „în sine”. Autonomia cea mai rea, așadar. Tot el îl aseamănă cu o „calamitate naturală”. Sau îl descrie ca amestec de „umor negru și farsă tragică”, așadar de comic și tragic de aspect extrem. Boală ideologică gravă, comunismul practicat generează o „atrofiere a simțului politic”. România comunistă a fost infernul real din care el unul s-a salvat prin exil: „*Et in Infernis ego*.” Memorialistul nu ocolește comparația comunismului cu fascismul. O face amintind-o pe aceea din judecata lui Noel Bernard: comunismul rămâne mai rău (pentru că e mai mincinos) ca fascismul. Dintre cele două rele, mai nociv decât cel fătîș (fascismul) ajunge cel fătarnic (comunismul). Extremul idealism distruge mai adânc decât extremul realism. În țara părăsită, pretins decomunizată, constată că provincialismul comunist persistă la ora dialogului memorialistic.

Comunismul stalinist, notează diaristul, a coborât până în sclavagism. „Experiența stalinistă a creat în românul mijlociu o psihologie de sclav.” (1973) În comunism, există doar *ostatici* (1974). Dar acestea sunt notații decente, sanitare. În înțelegerea comunismului, el pleacă de la premisa și totodată concluzia că puterea politică ia numai chip rău, corupe, iar când puterea ajunge absolută, ea corupe, firește, în mod absolut. Comunismul, ca totalitarism, a demonstrat cu o vie ferocitate premisa și concluzia despre absolutismul politic. „Ce altceva e comunismul, la adăpostul retoricii, decât o sistematizare a corupției, lașității, meschinăriei, brutalității? (...) Comunismul, ca formă absolută a puterii, forțează corupția asupra întregii populații.” (21 apr. 1975) Atunci, nici o șansă pentru apolitism în totalitarismul roșu. Nu e admisibil. Politicul este urmat, cel puțin ca neîmpotrivire. A doua convingere largă pe care o împărtășește diaristul este a comunismului ca religie politică: cult al „puterii (divinitatea căreia trebuie să i se închine toți)” (6 martie 1980).

Despre stalinism, diaristul notează în SUA că e încă viu, în 1974, anul în care tezele ceaușiste din iulie 1971 prefigurează „re-stalinizarea” (22 nov. 1979). URSS există ca superputere. Tot în jurnalul său american, M. Călinescu reține că un profesor universitar american a predat în imperiul comunist de la răsărit, autocenzurându-se în mod oportun(ist). Firește că așa a făcut, altfel i s-ar mai fi permis să predea acolo? Credița politică și istorică a lui M. Călinescu în anii aceștia americani este că Rusia, mincinoasă și cinică, rămâne o lume inaptă de democratizare, neschimbată de veacuri, cu toate că uneori, ca în 1980-1981, mai prinde și ea frica „aliatilor”, a Poloniei mai cu seamă. Aici întrevede chiar o șansă de schimbare. În lumea globală, nu în Rusia. Împreună cu I. Șaferevici, citindu-i acestuia *Fenomenul socialist*, admite că rusificarea rămâne doar lingvistică și n-a prins decât în unele locuri. Rușii nu ar fi colonizatori, ci dispuși la metisaj cu alte etnii, iar pe deasupra radical autocritici. M. Călinescu e de acord cu eșecul rusificării și stalinizării. El revine ulterior la cartea lui Șaferevici și se desparte de lumea dominației superputerilor (deci și de globalism sau mondialism), în 1881. Atunci, „o lume mult mai normală” i se pare „O lume <atomizată național>...”. Menționează și de ce. „Pluralismul e normal, gigantismul o aberație trecătoare.” La modul ideal, da, dar în lumea (chiar istoria) reală nu e deloc simplu de știut și de spus cum s-ar putea întâmpla.

O dată notează absurditatea socio-economică a comunismului: „teoria mea că principiul de bază al comunismului e <principiul sisific> aplicat la scară industrială” (5 mai 1981). Sisific, în sensul zădărniceii, dincolo de care nu încap nici un strop de fericire. Dar Camus, pentru viața ca atare, și, mai ales, admirabilul Steinhardt, care și-a dus viața în mare parte în comunism, cu sau fără paradox, nu doar au întrevăzut, dar chiar au evidențiat fericirea sisifică. Însă despre asta discuția se poate întinde nemărginit. În nici un caz pentru validarea sistemului comunist, care s-a invalidat, istoric, singur, în cazul în care istoria nu s-ar repeta. Mersul istoriei îl preocupă pe diarist, atent, de exemplu, la Polonia, în august, decembrie, 1981, apoi în martie, 1981. Notează: „Polonia eroică și tragică.” Cea care a dezvăluit frica rușilor sovietici.

Constat și faptul că-i unește pe comuniștii și legionarii români, egali în fanatism și fanatizare. Legionarii sunt parte semnificativă a exilului postbelic. Comuniști, din toată lumea, găsește și în SUA, în mediul universitar, îndeosebi maoiști. Deși comunismul rămâne răul prezent, mult mai temut apare fascismul ori nazismul, din trecut, mai evident condamnate de istorie. Comunismul joacă rol de alternativă, de obicei teoretică. Posibilitatea comunismului nu sperie pe cei care nu l-au trăit. Pentru ei, comunismul ajunge comunicabil. Chiar și-n chip de iminentă realitate. Citim, după o discuție la telefon cu Toma Pavel: „Cioran e deschis față de posibilitatea unui regim comunist în Franța: intelectualii francezi îl vor, să li se dea. Ce mod românesc de a gândi!” (5 iunie 1977). Nu e exclusiv românesc acest mod fatalist de a gândi, ajunge multiethnic și multicultural. Diaristul stă pe linia unei eterne neîncrederi în eliminarea unui sistem care a perfectat irealitatea ca realitate: „Trezirea la realitate e imposibilă în socialisme de stat contemporane, pentru că ideologia oficială a reușit să extirpeze însăși credința în realitate – atât a celor care profită de sistem, cât și a celor, majoritatea zdrobitoare, care-i sunt victime.” (1 sept. 1977) Nu se manifestase *Solidaritatea* poloneză. Anticomunismul bazat pe teza sau mai exact lozinca trădării Occidentului (care e în fapt antioccidentalism), susținut insistent de Goma, și într-o conferință la Bloogminton, i se pare inacceptabil, „elementar”, „previzibil”. Altul e nexul, alta calea de atac.

Diaristul nu e însă avocatul sofist autodesemnat pentru o țară ca SUA, despre care recunoaște că a fost rușinos înfrântă în războiul purtat în Vietnam, ajunsă și bântuită intelectual de maoism, dar care se ține, peste orice altceva, de lege.

Raporturi personale cu comunismul

Disidența, mai citim în jurnal, are șanse mici la români, pentru că ea depinde de ecoul național. Iar România comunistă nu era pustie nici ca o peșteră. În jurnalul acesta american nu trece cu vederea că stânga intelectuală cu care are contact acuză libertatea care a generat lipsa libertății. M. Călinescu răspunde că rațiunea libertății este libertatea însăși.

Raporturile personale cu comunismul? Sunt semi-mărturisite, în fapt și fapte, cu vădită grăbire. În țară, ele sunt contradictorii, în timp, de la condiția de opozant (nu fățiș, dar din umbră, poate în cercuri vagi, mai cu seamă în sine însuși), la condiția tulbure și tulburată de relaționare, pentru el explicabilă, deși nu în modul cel mai simplu: „Am fost la început un anticomunist convins. Pe parcurs însă lucrurile au devenit mai complicate. Adică lumea comunistă a fost o lume rea, dar nu absolut, sau integral, rea. Au existat și oameni inteligenți

și oameni buni.” Comunismul ridică o problemă primordial morală, într-un mod de viață, totuși. A existat fascinația răului sub aparența binelui, dar cum relativismul persistă mereu, viața și istoria s-au putut face și așa. Răul ca bine, iată iluzia morală. Ai zice că formele moralei poartă responsabilitatea, cu mult mai mult decât oamenii: „am fost victimele unei iluzii”, admite pentru perioada 1964-1971. (Cf. interviul din *Contrapunct*, august-septembrie-octombrie, 1997.) Iată doar victime, în această circumscriere temporală: dezgheț, vagă deschidere pe mai multe căi. Și apoi mai vedem numai prizonieri, în circumstanțe esențial nemodificabile, sau supraviețuitori. Însă mă întreb ce cod moral li se mai poate aplica, pentru a-i identifica și diferenția.

Omul (intelectualul, scriitorul) nou, comunist, ca expresie a contradicțiilor dialectice, duse la limite uimitoare, cu condiția deținerii unui statut proeminent, acceptat, pentru că e abil apărât, apare întruchipat în Paul Georgescu. „Paul Georgescu a fost pentru mine un mister. Un om extrem de inteligent, cu lecturi moderne, vaste. (...) Era un fel de troțkist care accepta stalinismul, și credea în victoria finală a revoluției ruse.” (Cf. interviul din *Contrapunct*, 1997) Paul Georgescu, critic și prozator interesant, fără doar și poate, discutabil, și de bine, și de rău, este mentorul, susținătorul generației sale, prin *Gazeta literară* din București, iar M. Călinescu nu s-a separat de el nici când a ajuns universitar. Doctoratul său susținut la Cluj a fost văzut ca împotrivire la mediul Capitalei. Ar trebui precizat care mediu, dacă acela literar. Apoi, ce și cât a publicat în revista clujeană *Steaua*? Sau dacă va fi fost vorba de o împotrivire la mediul universitar? În sfârșit, câtă alegere ori întâmplare se află la mijloc?

Undeva (interviul din *Observator cultural*, nr. 259, martie 2005), narează despre un pact solid al regimului comunist cu „cetățenii”. „Între 1964 și 1971 a fost o perioadă de miniliberalizare, regimul nu era deranjat de reverii mistice. Regimul nu dorea să fie atacat, asta era dorința lui în acei ani. Partidul Comunist îi lăsa pe artiști în pace, câtă vreme nu atacau regimul...”. Iată un fel de mit ideologic, cam fetișizat, necritic: miniliberalizarea. Nu știu cine va fi folosit întâi termenul miniliberalizare, cu gândul la un fel de minimalism liberal, un liberalism sărac, elementar, de suprafață și de supraviețuire. Suficient pentru conștiințele încă oarecum vii, adormite cu forța și angrenate într-un coșmar, care erau retrezite la un fel de reeducare fals civică. E în orice caz intolerabil un comunism românesc tolerant cu visarea mistică și trezirea atât de vie după un coșmar întrerupt. Cei aproximativ șapte ani n-au fost ani fără control armat ideologic. N-am avut comunism religios, se înțelege, dar nici nu se jucau două piese istorice, una atee și alta mistică. Regimul nu se apăra singur, umbra sovietică, tot mai mare și mai mare, îl învăluia pe față, iar faptul exista în tratate. Contra-ataca și el, tot pașnic, din interior, era dator să o facă, dar nu atât regimul, cât garnitura inumană care-l dirija. Iar pe artiști, niciodată nu i-a lăsat regimul comunist, nici internaționalist, nici (semi)naționalist, ca să atace ordinea politico-statală, civic, politic, estetic, creator. Așa încât regimul i-a tras pe toți cei care scoteau capul după el, schimbând corabia totalitară, sărind din stalinism în „românism”, de la represiunea totală la una metonimică, de la tortura direct fizică la aceea psihică. Și se desprindea de trecut așa cum o spusese Lenin, fondatorul, râzând, dar tot constrângător, nicidecum eliberator.

(Re)cunoașterea extremismului legionar

Să trec și la modul în care M. Călinescu gândește legionarismul. Legionarii, o spune în jurnal, sunt întâi de toate niște fanatici. Rămân la fel de fanatici și în prezentul jurnalului. Aici se întâlnesc pe deplin cu comuniștii, crede M. Călinescu. Spre deosebire de istoricul și jurnalistul Vlad Georgescu, presupusul inventator al cuvântului *culturnic*. Acesta percepea și pricepea doar fanatismul celor dintâi. Aș adăuga: un rol juca și politica postului de Radio „Europa Liberă”, impusă de SUA, în numele conviețuirii pașnice a celor două sisteme politice, din vremea războiului rece.

Despre legionari spune mai mult și mai multe în interviuri, într-o perioadă în care cerceta, pentru o carte în proiect, trecutul interbelic românesc, spre care s-au îndreptat mai mulți în scop de cercetare. Legionarismul ca masificare mimetică (un fel de modă, de snobism), ca patetism isterizat, ca rinocerism, nu ar fi, pentru M. Călinescu (cf. interviul din *România literară*, nr. 17, 2002), o descriere și o interpretare satisfăcătoare. Ipoteza lui e că piesa lui Ionesco, *Rinocerii*, i se circumscrie. Nu doar că îl ia drept punct de plecare. De fapt, aici, M. Călinescu ignoră faptul că dramaturgul a explicat că substanța piesei (ideologică, dar și de viață) nu este alcătuită din formele totalitare, ci din totalitarismul însuși, în esența sa. Pe aceasta o configurează *Rinocerii*. Legionarismul și comunismul apar solidare în interferența lor. Ura de rasă și lupta de clasă ajung aici confruntate și confundate. Aparent artificios. În fapt, cu naturalețe. În limitele esteticii teatrale create de dramaturgul original.

M. Călinescu explică legionarismul ca naționalism extremist, opus și totuși tangent comunismului, ca efect retoric de autopersuasiune, dezvoltat de Czesław Miłosz în *The Captive Mind*. Ideologia produce discurs vrăjit, fascinator, în bună parte irezistibil, pentru mintea curioasă, disponibilă, eliberându-se în formă iluzorie și prizonieră. Negândirea ca promisiune a gândirii diferite, iată mirajul crunt al ideologiei, ca dat comun. Dorință autoînșelată, ispită gravă, fatală chiar, înțelege M. Călinescu. Nu riguros comună și egală. Trăitul i se poate sustrage, dar gânditul nu. La greșeală ineludabilă, iertare necesară! M. Călinescu cunoaște câteva cazuri intens publicitate. La noi, el crede în virtualitatea și aproape realitatea iertării lui Eliade de către Sebastian, cel dintâi ajungând doar adept al misticii legionare, nu și al antisemitismului adus la *realpolitik*. Într-un vis, amintit în jurnal, Eliade era „fericit că puteam explica atitudinea mea”. Dar visul nu oferă explicația. La trezire, visătorul a uitat-o. Dă vina pe Sebastian, care l-ar fi „întrerupt” când „nu știu ce îi spuneam”. Și ce i-ar fi putut spune? Dar adevărul din vis poate fi chiar *adevărul*? Despovărarea îl bucurase. Eliade nu uită tot visul. Aici, adevărul visului, spus prin Sebastian (despre care Eliade tocmai aflase că murise călcat de o mașină), era că el, Sebastian, și Nina, soția, moartă și ea, a lui Eliade, trăiau. Și dacă moartea nu există, mai contează atitudinile și explicațiile? Rămâne ambiguitatea gândirii și a sentimentelor. Rămân iubirea-ură, ura-iubire, probate de gândire și trăire. M. Călinescu mai citează un alt fragment de jurnal, în care Eliade își mărturisește „rușinea”: „Mi-era atunci rușine de mine – consilier cultural la Lisabona – și de umilințele pe care le îndura el, pentru că se născuse și voise să rămână Josef Hechter.” Rușinea diferenței etnice? Poate indirect. Rușinea de a servi un regim antisemit. Eticul acuzator reamintindu-i etnicul ignorat sau frivol minimalizat. Totul purtat de dorința amăgitoare a misticii naționaliste.

Legionarismul lui Eliade nu trebuie ascuns, adevărul integral trebuie rostit, e de părere M. Călinescu. Dar să vedem ce și cum. „Ne trebuie adevărul, tot adevărul și numai adevărul”, crede, în interviul din *Observator cultural*, nr. 259, martie 2005. Și se identifică aici cu articolul lui Norman Manea, scris în română, tradus în engleză, publicat în SUA, dar retradus nefericit în română, publicat astfel la noi și generând știutul scandal. „Citit azi, acest articol este exemplar de echilibrat.” Venea după volumul lui Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade: The Romanian Roots*, 1988. M. Călinescu nu are propriu-zis o opinie cu adevărat proprie, el o urmează aici pe Wendy Doniger, titulara Catedrei „Mircea Eliade”, la Chicago: Eliade a fost legionar, dar nu antisemit; de la dreapta politică a alunecat, lăsându-se „sedus de anumite mitologii naționalist-revoluționare. Era o modă care prindea la tinerii intelectuali, toți credeau în Revoluții, fie revoluții de tip bolșevic, fie revoluții naționaliste. Era o frenezie: să schimbăm, să distrugem, să facem <omul nou>. În toate cazurile, acest <om nou> s-a dovedit de o brutala primitivitate.” Iată explicația legionarismului lui Eliade, din unghi relativizant: un soi de victimă a ideologiei de un anumit tip, la modă, snobism, mimetism. O alunecare și nimic altceva. Asta i-ar fi spus el lui Sebastian: slăbiciune fatală, frivolă. Slabă și tristă scuză, ar replica cineva din urma istoriei noastre. M. Călinescu încercase să caute o altă înțelegere, nu aceea a mimetismului și *rinocerizării*, dar a blocării mentale. Înțelegerea statului minții în loc... E tot o formulă populară. Poate că „politologul” Leonida, care contrase reacțiunea, comentat într-un mic eseu encomiastic, ar fi admis-o, fiindcă devine pozitivă și optimistă, nici nu se opune progresului, ba dimpotrivă. Gândire blocată, nu gândire imitată, iată dilema ideologiei, din care M. Călinescu iese printr-o simplă deblocare. Altfel privim lucrurile dacă blocarea gândirii înseamnă emisie mimetică. Așa cum multe pagini ale lui M. Călinescu, apărute în vremea regimului comunist dâmbovițean, o dovedesc. Oportunitate și inoportunitate, adevăr și minciună etc., și traseul cu ele, printre ele, ar fi o înțelegere, cred, mai rațională. Dincolo de „mistica” unei fatalități a negândirii. O „negândire” proliferantă, în cărți ca și în viață.

Dar legionarismul rămâne o paranteză istorică mai mică, dar adâncă, din care și M. Călinescu îndeamnă spre ieșire. Iar cale de ieșire, tot istorică, nu era decât prin comunism. Stalinist și poststalinist, în stricta contemporaneitate a autorului pe care-l comentez, sper, cât mai înțelegător.

(Anti)modelul generației 1927

Ne putem întreba și ce-ar fi putut să fie cartea sa rămasă în stadiul de proiect despre interbelicul nostru, nu doar literar. Într-un interviu (*România literară*, nr. 17, 2002), îi aflăm cel puțin poziționarea. „Paradoxul e că faima generației 1927 a devenit din multe puncte de vedere paralizantă. Și, din nefericire, primejdioasă pentru cultura română post-comunistă. Pentru că după devastările celui de-al Doilea Război Mondial și după vidul cultural comunist de patru decenii și mai bine, exemplul generației '27 ne întoarce în perioada ideologic atât de tulbure a anilor '30, dar fără prosperitatea, fie ea relativă, a anilor '30 și fără societatea civilă a anilor '30 care, de n-ar fi început războiul în 1939, ar fi putut împiedica derapajul de extremă dreaptă tot așa cum, după război, a putut pentru o bucată de vreme să opună o rezistență morală și intelectuală considerabilă terorismului comunist. Regăsirea generației '27

– a spiritului ei creator, spre deosebire de politica ei dezastruoasă – n-ar trebui să fie și regăsirea unei situații ideologice polarizate între o dreaptă cu tendințe-ispite extremiste și o stângă slabă, aproape inexistentă, inventată pentru a justifica virulența unei reacții ultranaționaliste, drapată în vocabularul idealist al <spiritualității>. Pericolul e ca tocmai generația care a sfârșit prin a realiza anumite virtualități europene și universale ale culturii române – e adevărat, mai ales în latura lor conservatoare, dar conservatoare în sensul bun al cuvântului – să determine, datorită unei înțelegeri înguste, o reprovincializare a culturii române. Dar despre asta ar trebui discutat mai mult și într-un context mai larg. Să notăm totuși că mesajul matur al generației '27 e un mesaj trecut prin filtrul exilului – al exilului extern sau al exilului mai aspru, mai dureros, mai eroic, cel intern. E un mesaj în care spiritul anilor '30 e repudiat.”

Generația '27 din interbelic românesc, sub raport civic (cu implicatul politic) și cultural este, se vede clar, în bună măsură contestată ca model. Compararea cu ea poate ajunge chiar un păcat ideologic, în sensul că încremenește gândirea firească, liberă, creatoare. Generația aceea oferă un antimodel, primejdios și paralizant. Mai ales, ea este un antimodel politic. Revenirea monarhiei n-ar impune și recuperarea ei. M. Călinescu nu analizează derapajele monarhice din istoria românească. El dorea o restaurare a monarhiei de principiu, sigur, și într-un mod real, concret, prin regele care fusese silit să abdice la 30 decembrie 1947. Satisfăcându-se criteriul legitimității istorice într-un mod retroactiv. El susține monarhia și ca formă aptă să (re)capete fond. Ține seama desigur de tradiția istorică internă. Nu gândește o grefă politică de democrație liberală din SUA, țara care l-a adoptat și în care, de bine și de rău, s-a adaptat. Nu vrea o restaurare propriu-zis istorică, el nefiind dintre istericii care o doresc. Doctrinile și practicile de asociații politice dintre războaiele mondiale erau departe de echilibru. M. Călinescu trece peste contextul mai larg, extra-românesc, similar. Iubitor de comparații foarte largi, iată că e-n stare să excludă comparațiile înguste, la îndemână. El crede că răul politic interbelic de la noi s-a datorat amăgirii spiritualiste, iraționaliste, fanatice, fără necesara luciditate, într-un proces de viață (și de viață istorică) vie, dialectică. Dogmatismul, unilateralitatea au generat exacerbări național(ist)e, cărora el le spune ultranaționaliste, ori etniciste și rasiste. E o discuție dacă și de clasă socială, tot în partea drepte extremiste. De regulă, rasa și clasa se crede că au operat ideologic și politic separat. Interferențele lor sunt ignorate. Când, dimpotrivă, s-ar cuveni intens tratate. Chiar în sinteze și chiar în, termenul vine singur, tratate.

Apoi, europenismul conservator autohton poate fi apreciat cu moderație. Identitatea (specificul) se alterează și se transformă. M. Călinescu îndeamnă la a fi cu ochii asupra prezentului. Iluzionant, dezamăgitor, e drept. Nu suportă amăgirea cu trecutul. Cu trecutul (pre)totalitar el este critic, lucid, într-un mod, pe cât posibil, cu justă măsură. El sugerează necesitatea unei construcții istorice noi, cu speranța în prezent, implicit în viitor, și învățarea reală a lecțiilor trecutului. Este, iată, un pedagog, dublat de un estetic, al istoriei. El agreează limpiditatea politică. Crede încă în funcționalitatea doctrinară și pragmatică de tip bilateral, stânga-dreapta. Întinde o mână stângii, unei noi, adevărate, stângi. Fără să mângâie dreapta, din contra, împingând-o și împungând-o cu palma (nu contează: dreaptă sau stângă!) în față. Interbelicul este pentru el istorie pilduitoare, de revăzut, repet, critic, nu un model de-a gata,

bun doar pentru gândirea închisă, captivă, din prejudecată, tot în înțeles (larg, totuși propriu) ideologic. Închiderea conduce, firește, la provincializare și există o experiență suficientă la noi pentru a nu o accepta. Sau ar trebui să fie retrezită această experiență. M. Călinescu crede și el, ca A. Marino, că deprovincializarea concomitentă europenizării (oarecum și a reeuropenizării) este fundamental incipientă, aflată pe un drum lung și mai ales greu, atrăgând ispite ușoare de abandon și refugiu, pe cărări înguste și (im)proprii.

Gândul personal al lui M. Călinescu, relativ la generația '27, este unul de avertisment, de luat aminte: în și prin exil (el dă prioritate celui intern), exponenții generației și-au revizuit critic trecutul, mergând până la autonegare. Așa să fie? Da și, din păcate, nu. Autonegare exclusiv de bună credință, deschisă, ca o benefică schimbare la față? Știm că nu chiar. Transformarea prin exil nu poate fi contestată. Dar o autoscrutare lucidă, dusă în străfundul conștiinței, rămâne doar pe cale, și nu tocmai pe mijlocul ei. Deși timp istoric, iată, a fost. Loc de adevăr există, prea există. Acoperit în bună măsură de bagajele mistificărilor. La exil dureros, adevăr la fel de dureros, iar autochirurgia nu apare la îndemână, cât amânarea și învăluirea. Ori retoricile nepersuasive ale unor pseudo-interpretări. Certitudinile din exil aparțin exilului și exilatului. Exilul nu garantează adevărul gol-goluț. Relativistul individualist care a devenit pentru restul existenței lui M. Călinescu o și recunoaște, e drept că mai mult implicit decât explicit.